

עולם ההלכה

מכון סמיכה
ניגיש לכל אחד
נוהל החכמה

גיליון ס"ח | שבת קודש פ' אחרי-קדושים | ח' אייר תשפ"ו

עולם התשובה

לקט שאלות ותשובות

עולם המורה

הרב מנחם מענדל צירקינד, משיקאגו

Kohanim at Kivrei Tzaddikim: Sources and Background

Rabbi M.M Prescott Rosh Yeshiva Machon Smicha

QUESTION: With Lag BaOmer approaching, the sight of Kohanim visiting the kever of Rabbi Shimon bar Yochai raises a familiar question. Kohanim are generally prohibited from entering a beis hakevaros or becoming tamei to a meis, as the Torah states "l'nefesh lo yitama b'amav." Yet we find that many Kohanim—both historically and in practice today—visit kivrei tzaddikim, and in particular the kever of Rashbi. Various explanations are offered for this practice, and we will attempt to present the primary sources and clarify the halachic background.

ANSWER: A commonly cited expression is "kivrei tzaddikim ein mitam'im"—the graves of tzaddikim do not impart tumah. While this phrase does appear in Chazal, it must be carefully understood in light of the broader halachic discussion. Let's begin by examining several relevant sugyos.

The primary source is a Gemara in Kesubos^[1] dealing with the petirah of Rabbeinu Hakadosh. Rabbi Chiya states: "On the day Rebbe died, kedushah was battel." Tosafos^[2] explain this otherwise cryptic statement in two ways. First, with the passing of Rabbeinu Hakadosh, a unique level of kedushah ceased to exist, as he was the last to attain such an exalted state which was why he was called "hakadosh." Second, that on that day, kedushas kehuna was suspended, and even Kohanim became tamei while participating in Rebbe's kevarah. Tosafos supports this interpretation with a Yerushalmi,^[3] which records that at the time of Rebbe's death, Rabbi Yanai announced: "Ein kahuna hayom"—there is no kehuna today—meaning that Kohanim should not refrain from becoming tamei in order to accord Rebbe proper kavod.

Tosafos then cites a dramatic statement from Rabbeinu Chaim HaKohen, one of Rabbeinu Tam's foremost talmidim: "Had I been present at the petirah of Rabbeinu Tam, I would have become tamei to his body." Rabbeinu Chaim, who accepted Tosafos's second explanation, clearly understood this *hetter* to apply in practice—even regarding a contemporary *gadol*. This leads to the central question: Why exactly was it permitted for Kohanim to become *tamei* to Rabbeinu Hakadosh, and does this *hetter* extend to visiting kivrei tzaddikim in general?

הדגשה מיוחדת בלימוד אורח חיים בשיחת ש"פ ויגש תשמ"ח^[1] דיבר רבינו על נחיצות לימוד אורח חיים בענינים הנוגעים למעשה, וז"ל: "ובפשטות - בנוגע לפועל: יש לעורר בכל מקום ומקום, אשר, מכיון ששנה זו היא שנת החמש מאות הולדתו של הבית-יוסף ראו ונכון להוסיף בלימוד השולחן-ערון, - והדגשה מיוחדת בנוגע לחלק "אורח חיים", אשר,

כשמו כן הוא פסקי דינים המהווים "אורח חיים" דכא"ו מישאל בחיי היום-יום, שהרי אי-אפשר לשאול רב מורה-הוראה על כל צעד ושעל כו' (משא"כ שאר חלקי השו"ע)^[2](73).

כולל גם ה"מפה" הדשו"ע - הגהות הרמ"א, אשר, "בני ישראל יוצאים ביד רמה", כידוע הרמז (ע"ד הצחות) ש"ד רמה" קאי על פסקי הדינים של הרמ"א, וכן נושאי כלי השו"ע, ופשיטא שו"ע של רבינו זקוק, הלכות בטעמים הן, ובנוגע לכל השו"ע חאו"ח - חיבורו של המשנה ברורה, אשר, להיותו "האיש החפץ חיים", זכה שנתקבל חיבורו בתפוצות ישראל^[3].

ושם בהערה 73: "ולהעיר, שגם בנוגע לרבנים ומורי-הוראה צ"ל השתדלות יתירה בנוגע לבקיאות בחלק "אורח-חיים" כידוע הסיפור מא' הרבנים שבא להגאון הרגצ'ובי בקשר לקבלת "סמיכה", ואמר לו שיבחן גם ובדיקו בהלכות קריאת ספר תורה, כי, כשמתעוררת שאלה בשאר ההלכות יש שהות זמן לעיין בספרים כו', משא"כ בשאלה בעת קרה"ת, שמפני כבוד הס"ת בהכרח לפסוק מיד^[4].

ולהעיר גם ממכתב אדמו"ר^[4]: "וכן יש לעורר... על דבר המחסור הגדול והמבהיל במורי הוראה, לפסוק פס"ד אפילו ביי"ד ובאבן העזר, וחסרון מבהיל יותר לפסוק בדיני אורח חיים".

ובהקדמת הרבנים בני הגאון המחבר ז"ל לשו"ע אדה"ז כתבו ז"ל: "אשר על כן על כל דברי האגרת הזאת משמאי אסכימו על ידי דהרב הקדוש הנ"ל לחפוש בחפש מחופש בתלמידיו למצוא איש אשר רוח אלהים בו להבין ולהורות הלכה ברורה מתוך ומסיק אליבא דהלכתא הלכות בטעמיהן, לעשות מלאכה זו על סדר השלחן ערוך אורח חיים ויורה דעה שהן הדינים הנצרכים, שלהן מצוות קדימה על השאר, ולסדר כל פסקי דינים הבאים בשו"ע ובכל האחרונים בלשון צוח ומילתא בטעמא".

ויש להביא בזה גם מה שכתב הפרי מגדים^[5] ז"ל: "ועל מ"ש מן התלמידים הבחורים הבחורים ובוררים להם לומר הלכה זו נאה^[6] באומנם טוב ללמוד חלק יורה דעה עם השו"ע לבד וחשן המשפט עם הסמ"ע ואה"ע עם הב"ש כי בה אוחבי הקיצור, וחלק אורח חיים אין רוצים ללמוד באומנם כי ספרי מוסר כראשית חכמה טוב למוכחים, והלכות פסח לבד בהכרח לומדים כי הוא כעין יורה דעה עם המ"א לבד כי הוא בקיצור. אני אומר שאסור לשמוע דבר זה והאומרה לא יתפאר... והנה הלכות נטי"י וכדומה שיטות והלכות חמורות לא שזפתו עין רואה בכמה סוגיות ומשניות והלכות חמורות מאוד, וחלק א"ח לו משפט הבכורה ודרך קצרה ארוכה היא מאוד. סוף דבר צריך שילמוד כל ד' חלקי שו"ע עם כל הפירושים ואז תבין על אשרו ודרך ברור הוא. וכל הלכות בחלק א"ח דברים נוראים הם להמעטין ולומד לש"ש בעומק העיון יורוה צמאנו מאד בחריפות ובקיאות של אמת".

ובהקדמת המשנה ברורה כתב מחברו, בעל החפץ חיים ז"ל: "והנה לפ"ז נראה בעליל דחלק אורח הוא היותר מוקדם ללימוד לכל אף שכל ד' חלקי שו"ע הם נצרכים למעשה מ"מ חלק זה הוא מוקדם לכל כי ידיעתו הוא הכרחי בכל יום מימי חייו לקיום התורה ובלעדו לא ירים איש הישראלי את ידו ואת רגלו...".

ואך כאשר נתבונן נראה שבעו"ה מועטים האנשים הקובעים לימודם לזה והיינו אף האנשים אשר נגע אלהים בלבם ורוצים להתחזק במעוז התורה ובקיום מצוותיה ולאנשים כאלו היה מן הראוי שקודם כל הלימודים היה צריך להיות בקי בחלק הזה כדי לידע את הדרך אשר ילך בה. וחתרתי לדעת סיבת הדבר ומצאתי כי שתיים הנה... "ע"ש עוד^[7].

[1] ספר השיחות תשמ"ח ח"א עמ' 190.
[2] כמבואר בשו"ע כ"ק אדה"ז הלכות ת"פ פ"ב ה"ט אודות כל מי שאינו יכול ללמוד דברי תורה הרבה מאד, ע"ש. ע"ש עוד פ"ג ח"ד.
[3] עי לעיל משיחת יג תמוז תשי"ב.
[4] אג"ק חל"ג עמ' שלב - מכתב יב'תקנ"ה.
[5] פתיחות לחלק אורח, אגרת שכתב המחבר לאחד ממלמדי הזמן ד"ה ועל השניות.
[6] ראה עירובין סד ע"א "כל האומר שמועה זו נאה...". ולהעיר מאג"ק ח"ט עמ' רלג - מכתב ב'תתנד "נפלאות שכנראה המחבר [7] ע"ע שו"ת גבורות אליהו (להרב הענקין ז"ל) יו"ד סי' צד אצ"ד.

[1] ספר השיחות תשמ"ח ח"א עמ' 190.
[2] כמבואר בשו"ע כ"ק אדה"ז הלכות ת"פ פ"ב ה"ט אודות כל מי שאינו יכול ללמוד דברי תורה הרבה מאד, ע"ש. ע"ש עוד פ"ג ח"ד.
[3] עי לעיל משיחת יג תמוז תשי"ב.
[4] אג"ק חל"ג עמ' שלב - מכתב יב'תקנ"ה.
[5] פתיחות לחלק אורח, אגרת שכתב המחבר לאחד ממלמדי הזמן ד"ה ועל השניות.
[6] ראה עירובין סד ע"א "כל האומר שמועה זו נאה...". ולהעיר מאג"ק ח"ט עמ' רלג - מכתב ב'תתנד "נפלאות שכנראה המחבר [7] ע"ע שו"ת גבורות אליהו (להרב הענקין ז"ל) יו"ד סי' צד אצ"ד.

כמה דברים אודות רב מורה הוראה בתורת רבותינו אדמורי חב"ד זי"ע

Part 12

Basics First

The importance of grounding practical psak in the sefarim

אין לפסוק הלכה למעשה בלי עיון בספרים

בפרקים קודמים הובא מה שסיפר כ"ק אדמו"ר על הגאון הרוגצ'ובי, שחיבב אחד שבא לקבל סמיכה ללמוד הלכות קריאת ספר-תורה, משום ש"כשמתעוררת שאלה בשאר ההלכות יש שהות זמן לעיין בספרים בו, משא"כ בשאלה בעת קרה"ת"^[8] בהמשך לזה, יש להביא מה שכתב הפרי מגדים בסדר הנהגות השואל על מהשאל^[9] וז"ל: "המורה צדק כשיבוא לפניו איזה הוראה יעיין בספרים ולא יורה על פה ולא יבוש מהמלעיגים באומרם כי הוראה צריכה להיות מיד וזיחור בלי עצלות וטוב להתבודד וליישב בדעתו כי רבנים זה אומר בכה בו וגם מפני הבושה בו והמורה שלא עפ"י הספרים היו כמורה הלכה בפני רבו ח"ו".

ובספר ליקוטי מגדים הביא בזה מדברי שו"ת שבות יעקב (ח"ב סי' סד) וז"ל: "צריך להיות מתון בהוראה, וכבר אמרו חז"ל (עירובין ס"ג.): אסור להורות במקום רבו, אא"כ רחוק ג' פרסאות, ועתה רבים הם הספרים שנתפשטו בישראל, וראוי שלא יורה שום הוראה בלתי עיון תחלה בספר, וכן קבלתי מרבתי נוחי נפש הגאון"י צ"ל. וביחיד שמעתי כן ממוח"ז צ"ל הגאון המפורסם אב"ד ור"מ מהר"ש צ"ל שהיה זקן יושב בישיבה הלכה הוראה בק"ק פראג זה ארבעים שנה ואעפ"כ לא הור' בלתי עיון בספר תחלה מה"ט, וסמך לדבר: אז לא אבוש בהביטי אל כל מצותיך (תהלים קי"ט) היינו אם יביט בספר, אז לא יכשל ולא יכלם", ע"כ. ודברי השבו"י והפרמ"ג מובאים בפ"ת סי' רמב ס"ק ג, ע"ש ובברכי יוסף ס"ק ד.

וכן כתב בעל אורים^[10] הרב יונתן אייבשיץ, בענין הנהגות למעשה, וז"ל: "ואני נוהג ג"כ בכל הדברים במקום שאין דבר פשוט כביעזא בכותחא, לעיין בספרים ולהורות מתוך הספר כי אותיות מחכימים, ובפרט בזה"ז אשר בעו"ה השכחה גובר". וכתב ע"ז החיד"א^[11] וז"ל: "והחי יתן אל לבו שאם הגאון זלה"ה^[12] אשר ידענו נאמנה שהיה לו זכרון גדול מאד לא היה סומך על זכרונו והיה מעיין בש"ס וכן שמעתי מהרב החסיד המופלא אהר"ל גדליא חיינו צ"ל שבנעורותו הן בעודנו אחר דקושטיא' שמי"ה הלך להגאון רבינו מהר"י רואניס זלה"ה לשאול דין איסור והיתר ממנו ופתח הש"ע ואמר לו ראה בני הש"ע אומר כך וקרא לפניו דין הש"ע. וכבר נודע גדולת הרב ז"ל שהיה מפורסם בבקיאיות וזכירתו ועם כל זה בדין הכתוב בש"ע על רצת להורות לו הדין עד שפתח הש"ע וקרא לו הדין. ואנו יתמי ידמיא אחר באמת חסרון ידיעה רוב השכחה גוברת וידע איניש בנפשיה איך לא נבוש ולא נכלם להורות תיכף בלי ראות שום ספר". וכן הגר"ח מלאגי' (סמיכה לחיים אבעה"ז סימן ט) כתב "ומינד אני עלי שמים וארץ שמים שעמדתי על דעתי ונתגדלתי על ברכי יוסף המאור הגדול... דמעולם לא פסק דין בעל פה אלא אחר ראות בספרי הפוסקים שורש הדין על בורי".

אולם בערוך השלח^[13] חולק עכ"ז, וז"ל: "יש שכתבו שכמו שאסור להורות במקום רבו, כמו כן אין להורות בלתי עיון בספר; שהמה רבותינו, ואין להורות במקום רבו. ואלו דברים שאין בהם טעם ולא חזינא לרבנן קשישיא דעבדי הכי".

ובשד"ח פאת השדה^[14] העתק דברי האורים הנ"ל והוסף ש"לא זו בלבד שצריך לעיין בדברי הפוסקים המפורסמים אשר מיהם אנו חיים ומימייהם אנו שומעים כי גם בספרי אחרוני אחרונים שבכל דור דור כל מי שנמצא איתו חסד מספרים חדישים צריך לעיין גם בהם, ולא יאמר לא אפגום כבודי לעיין בספרים אשר מחבריהם לא הגיעו לקרטולי לא בבקיאיות ולא בחריפות ומה ידע מחבר זו ולא ידעתינו וכי".

ויש להעיר ממ"ש בספר שמן למאור^[15] "רבינו (הצמח צדק) מביא כל דברי אחרונים שבדורו גם החכמת אדם, ופעם אחת הוכיח לרב דברי רצה לעיין בדברי האחרונים ואמר כי כתיב "ואת אחרונים אני הוא"^[16].

אמנם בשד"ח שיורי הפאה^[17] הביא מדברי הרה"ג מרדכי לוריא על מ"ש בפאת השדה, ושם כתב כעין פשרה בדבר, וז"ל^[18]: "אם אמנם כי חזינן דעת חכמים דלא סבירא להו כן, וכמו שאנו רואים בחוש דספרי אחרונים מוסיפים דעת וכח להבין אמרי בינה ומאוד נחוצים לנו להיות לנו לעינים, מכל מקום זה אינו אלא בדבר שלא

נתאר בדברי הראשונים אבל כשמפורש בדבריהם מה לנו לדעת אם האחרונים פליגי ומאן יערב לנו אם כוונו האחרונים יותר מהראשונים. אין לנו אלא הספרים שנתפשטו בקרב כל ישראל וזה עדות נאמנה על אמיתת דבריהם הקדושים..."^[19].

בשיחת שבת פרשת מקץ תשמ"י^[20] עמד כ"ק אדמו"ר על ענין זה, וז"ל: "ביאור ההוראה בנוגע לעבודה בפועל: לכל לראש, בנוגע לרבנים ומורי-הוראה בישראל (כולל בקשר ובשייכות לקיום ההוראה ד"עשה לך רב") - שלא להתספק בכך שיודעים את פסק ההלכה ממה שלמדו בעבר, כי אם, שכאשר עומדים לתת פס"ד, עליהם לעבור עוד הפעם על המקורות בהלכה, באופן ד"אז ראה ויספרה גו", ורק לאח"ז לפסוק הלכה למעשה.

ולהעיר:מובן וגם פשוט שלא יכולים לתבוע מרבנים שבכל מקרה שאשה באה עם איזו שאלה, יעברו עוד הפעם על כל המקורות בהלכה, שכן, באופן כזה "לא שבקת חיי" לרבנים;

אלא, בנוגע לשאלות בענינים ע"ד הרגיל, מעשים שבכל יום - אין צורך לעבור עוה"פ על כל המקורות בהלכה בנוגע לכל שאלה ושאלה, כי אם, מזמן לזמן (כמבואר פרטי הדברים בהלכות הוראה), אבל, בנוגע לשאלות בענינים שאינם רגילים כל כך, ובפרט בענינים מסובכים כו' - לא יפסקו הלכה אלא אחרי הביור והעיון במקורות ההלכה, כאמור, "אז ראה ויספרה גו' (ואח"כ) ויאמר לאדם".

וזהו בהמשך למ"ש שם, "בפסוק "אז ראה ויספרה גו'" ישנם ב' פירושים: "ר' חייא פירש הפסוק אז ראה כו' על תורה... ור' יהודה מפרש שהפסוק הזה קאי על בנין המלכות".

ויש לתוּך ב' הפירושים - שמלכות הו"ע **המעשה**, וכנדו"ד, הרי זה **המעשה שבתורה** - "אסוקי שמעתא אליבא דהלכתא", חלק התורה השייך למעשה בפועל, לדעת את המעשה אשר יעשו ואלה אשר לא תעשינה.

ועל זה נאמר "אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה (ואח"כ) ויאמר לאדם" - ע"ז מארז"ל "אמרה ד' פעמים בינו לבין עצמו", היינו, שצריך לברר וללכּו הטיב את כל פרטי הענין, ע"י העיון וההעמקה מתוך יגיעה אמיתית כר'. ורק עי"ז יכולים אסוקי שמעתא אליבא דהלכתא, לכיין לאמיתתה של תורה. שהמעשה בפועל יהי" ע"פ רצון העליון.

ובלשון הגמרא - "אין למדין הלכה לא מפי למוד ולא מפי מעשה עד שיאמרו לו הלכה למעשה", "מעשה רבי", כלומר, "כשמורין לעשות מעשה אז יש לסמוך ולעשותו, אבל כשאומר הלכה כפלוני. אין סומכין לעשות כן עד שיאמרו הלכה למעשה", שכן, כשמדובר אודות הלכה למעשה, שיע"פ הפס"ד שלו יעשו מעשה בפועל, איך, מתייגע באופן אחר לגמרי, ועי"ז מצליח לכיין לאמיתתה של תורה".

וכעי"ז הביא כ"ק אדמו"ר במאמר^[21] מכ"ק אדמו"ר (מוהרש"ב) נ"ע בהמשך תרס"ו, וז"ל "וע"ד המבואר בהמשך תרס"ו (נ"י שצ ואילך), דכאשר הלימוד הוא בנוגע לפסק דין בפועל ממש, אז הוא מייגע עצמו יותר ובא לעמקות יתירה בהענין"^[22].

ויש להעתיק חלק מדברי כ"ק אדמו"ר נ"ע שם, וז"ל "אין החכם מברר חכמתו כו' בנסיון דוקא, וכמא' "אין חכם כבעל נסיון", שאין החכמה מתבררת לאמיתתה כ"א כאשר באה לבסיון לפועל דוקא, והיינו לפי שאז מייגע א"ע ומעמיק בהענין ביותר לידע אם האמת הוא כן כו', הגם שכבר נתברר אצלו הענין בכח עצמית חכמתו כו' כנ"ל, מ"מ, כאשר צריך להביא את הדבר לפועל, ה"ה נכנס בספיקות אם האמת כן, ומעמיק א"ע ביגיעה יתירה, וחושב על כל פרט בפ"ע לבכר אמיתתו, עד שבא על אמיתת הדבר כו'...

וכמו בל"ט מלאכות כו', שיעקר שלימות הביורו הוא בחכמה שבדבור בתורה שבע"פ דוקא, שהוא בעיון ועומק החכמה בעמל ויגיעה רבה באופן המעשה בפועל, דכל ענין התושבע"פ הוא לפועל דוקא, שזה אסור וזה מותר כו', ושהמצוה היא באופן כך וכך דוקא כו', ובכדי להביא את הדבר לפועל, צריכים לברר את הדבר ביותר כו', והגם שכבר הוברר הדבר בכח החכמה העצמית, ובא בתושבע"כ בבחי' חכמה בבורה כו' כנ"ל, מ"מ, הרי תושבע"כ אינו לפועל עדיין, וכאשר בא לדיי פועל, נכנס בספיקות בהענין אם הוא כן (ולא שיש ספיקות ח"ו וחי' באמיתת התורה כו' כי בודאי האמת הוא כמו שהוא בתורה שבתכנן, וכן באמת מתברר הענין אח"כ שכן הוא האמת כו', אלא שכן צ"ל, דכאשר צריך לפסוק בפו"מ, צריך לידע אם האמת הוא כמו שיודע לו הענין כו', שהרי בא לפסוק בפו"מ כו'". ע"ש.

ומענין לענין באותו ענין יש להביא מ"ש בכמה פוסקי זמננו אודות פסיקה ע"ד טלפון, ולדוגמא מ"ש בשו"ת באר משה^[23] וז"ל "ועל גוף הדבר שאלות על הטעלעפאן אדבר לבסוף כי לבי עלי דוי כי לפעמים האשה איננה מבינה הכל על בורי' ובושה לחזור ולשואל וחושש אני מקילקול, או לפעמים הבעל הוראה

משיב במהירות ואין זמן הרבה להתבונן, ולפעמים אחר שכבר הניח הטעלעפאן ופול בדעת הבעל הוראה דדיים שהי' אפשר או מוכרח עי"ז להקל או להחסיר, וכבר עבר חלף הלך לה כי איננו יודע מי ה' השואל והשואלת וגם איננו יודע המספר הטעלעפאן של השואל, וכבר דברתי מזה עם ידיד"ג הרה"ג מו"ה מנשה קליין שליט"א בעהמ"ס תשו' משנה הלכות כדת מה לעשות, והשיב לי שגם הוא בהאי פחדא קותיב ואיננו יודע עצה לחידא זה. וצריך להתבונן. והאמת אגיד שהרבה פעמים לאין מספר כשאני משיב על השאלה אומר להשואל שייצלצל עוד הפעם אחר ט"ו וכ' חלקים ואיני בוש, ואפשר לפני כעשרים שנים לא אמרתי כן אבל עתה בשאלה קשה אומר, כי פחד ורעה אהזחנתי אולי ושמא אפשר אחר עיון ישתנה קצת דעתי או שמא צריך עוד יותר לדבר אל השואל ולהרחיב השאלה, אבל מה עושים השאר בעלי הוראות איני יודע וצריך תיקון בלא שום ספק, ועוד חזון למועד לדבר מענין הכאוב זה".

וכתב עוד בסי' הבא, וז"ל "ובעניני השאלות על הטעלעפאן בודאי עיר גדולה כנוא יארק א"א לומר שתבא היא בעצמה לשאול ולא תרובם יש בעוה"י"ת ילדים קטנים, ולפעמים צריכה כבר לילך לטבילה ואם תבא לא תעלה בימה לילך ויהי' גדה ליום המחרת, אבל עכ"פ זאת צריך לדעת שלא להשיב במהירות ומתחילה צריכה להסביר הטיב שאלתה והבעל הוראה צריך להבין בדיוק נמרץ שאלתה ולהשיג בדיוק ולשואל אותה אם הבינה הטיב התשובה, וכן פשוט כשהשואל הוא איש ונוגע לשאלות שונות, ואם יש מה להתבונן בהשאלה, בודאי צריך להשיב להשואל שישאל עוד הפעם אחר ט"ו מינוטן או חצי שעה, עכ"פ כדי לצאת מכל הספיקות".

וכעי"ז כתב הרב הענקין^[24] וז"ל "ולא יפה עושים אלה הפונים בשאלות על ידי טלפון ומעלימים את שמם ומקומם בכדי לפטור עצמם מלישא בעול רבנות ושיצטרכו לישא כשיפנו פנים בפנים, כי כששואלים את הרב פנים בפנים אז יש לו זמן לעיין בספר ולהמלך, ואם מזדמן שהרב חוזר בו מהוראנו, יכול לתקן כשיודע את האיש ואת מקומו, מה שאין כן כשעונה על ידי טלפון בחפזו, הרי עלול לטעות, ואם ירצה לחזור אינו יודע מי הוא השואל ואין על תקנה. ועל כן יש רבנים שאין משיבים על שאלות שעל ידי טלפון, ועכ"פ השואל בודאי לא טוב עושה, שאינו הולך לשאול פנים בפנים, ואם מוכרח הוא לזה לפעמים, עכ"פ יודיע את שמו והכותבו שליו".

ובשו"ת תשובות והנהגות^[25] וז"ל "אינו ראוי לבעל הוראה להשיב בטלפון לשאלה בהלכות נדה כשאינו מכיר מי הוא השואל, רק אם הדין ברור כאחותו או כשאין ברירה, משיב. ובלי זה ראוי לזיזה, ולפעמים שההוראה תלויה בנשאל אם להקל או להחמיר, ולפעמים קורה שחיסר לחקור איזה פרט וכדומה, ואינו יודע המורה למי לפנות".

והרב מנשה קליין (הנ"ל בשו"ת באר משה) האריך לדבר בזה בכמה מקומות^[26] ובהקדמתו לשו"ת משנה הלכות ח"ח הביא^[27] דברי הפרמ"ג הנ"ל בעניינינו ש"המורה צדק כשיבוא לפניו איזה הוראה יעיין בספרים ולא יורה על פה ולא יבוש מהמלעיגים באומרם כי הוראה צריכה להיות מיד וכי"^[28] והעלה מזה "שהוראה צריכה ישוב הדעת ודעת צלולה והשואל על הטעלעפאן וגם הנשאל ליכא בהו ישוב הדעת", והאריך מאד בדבר זה והביא דברי הגרי"א הענקין הנ"ל, ע"ש.

וכעי"ז בספר הליכות חנוך^[29] בדרך כלל מקפיד הרב מאוד שלא להורות שאלה על הטעלעפאן, כי לדעתו קשה לענות בישוב הדעת באופן זה, ואמר שמן הנסיון ראה כן, ואכמ"ל כמה עובדות בזה, (ופשוט דבמקום ההכרח שאינ').

ולהעיר משיחת יום שמח"ת תשל"י^[30] הנ"ל, וז"ל "ולהעיר, שמצינו בנהגת גדולי ישראל, ראשי ישיבות שעסקו בשקו"ט ובפלו"ט דתורה וכו', שה' להם דיין יורה שמים שמסכו עליו, ואלפי היו שולחים את כל השאלות הילכתיות, ולכן היו יכולים להתעמק בשקו"ט דתורה כפי שיתכם ויורשו ישנתם כו';

אבל בדורנו דור יתום זה, הנה לעת עתה ישנם עדיין רבנים מורי הוראה שלמדו בישיבות שהיו פעם, אבל יש כבר עשרות מקומות שכשמתעוררת שאלה בנוגע למעשה בפועל, צריך לטלפן לרב שגר במחוק של כוי"כ מילין (ובמילא אין זה מועיל בנוגע לשאלות שמתעוררות בשבת ויו"ט), אם צריך למצוא אותו לא בזמן המנוחה, ולא בזמן שהוא עסוק במסכתא אחריתי וכו'; ומה גם שלחיותו רב זקן, בן שבעים או שמונים שנה, אינו יודע מכל החידושים וההמצאות שנעשו בעולם, שיוכל להשיב על שאלה שמתעוררות בימינו אלו", הרי הביא רבינו כמה חששות בדבר, טרוד, עוסק בסוגיא אחרת, העדר ידיעת מציעות.

From the writings of the Rishonim, it emerges that this discussion does not hinge—at least initially—on the notion that tzaddikim lack tumas meis. Rather, the hetter is understood as analogous to that of a meis mitzvah where the Torah allows even Kohanim to become tamei. The Ramban^[4] explains that a meis mitzvah is defined not simply as a body lacking burial, but as a situation in which the deceased’s required level of kavod is being neglected. Ordinarily, the obligation is satisfied by a limited number of people. But in the case of a Nasi, the requisite kavod demands nationwide participation. So, if Kohanim were to abstain, that absence itself would constitute a lack of kavod hameis similar to a situation of meis mitzva.

The Rambam,^[5] as well, writes this concisely: “When a Nasi dies, everyone becomes tamei for him, including Kohanim, because he is considered a meis mitzvah—since all are obligated in his honor.”

According to this approach, the entire hetter is limited to involvement in the levayah and kevarah. Once the burial has been completed, the category of meis mitzvah no longer applies. There is therefore no basis to permit Kohanim to later visit the kever and become tamei.

Aside from this, another question arises: does this hetter apply only to a Nasi, or can it extend to other great Torah leaders? Now, Rabbeinu Chaim HaKohen clearly applied it beyond a formal Nasi. However, the Beis Yosef^[6] and the Bach^[7] both express surprise that he extended it so far. The Gemara only mentions it regarding a Nasi.

Still, in the Shulchan Aruch,^[8] the Beis Yosef brings this halacha—despite being written in a period without a Nasi—which suggests that the category may indeed be interchangeable with a gadol b’Torah.

Up to this point, however, no source has emerged permitting Kohanim to visit kivrei tzaddikim after kevarah.

There is, however, a Midrash that appears to teach this, and it is likely the source of the statement “kivrei tzaddikim ein mitam’im.” The Midrash^[9] recounts events surrounding the death of Rabbi Akiva. Rabbi Yehoshua HaGarsi, his talmid and attendant, is informed of Rabbi Akiva’s death in prison by Eliyahu HaNavi, who identifies himself as a Kohen. Together they retrieve the body, and Eliyahu carries it. When Rabbi Yehoshua questions how a Kohen may become tamei to the dead, Eliyahu responds: “Chas v’shalom—there is no tumah for talmidei chachamim, nor even for their students.”

On its face, this Midrash states explicitly that tzaddikim do not have tumas meis. While piskei halacha are generally not rendered from Midrashie Aggadah, in this case several Rishonim do reference the Midrash teaching and appear to accept it literally. See for example, the Ramban in Parshas Chukas,^[10] and the Sefer HaChinuch^[11] who discuss the idea of tzaddikim not causing tumas meis (though, without citing the exact source).

Why should tzaddikim differ from others? The Ramban and the Chinuch explain that the death of a tzaddik does not occur through the ordinary process, which involves tumah, but rather through a method similar to misas neshikah. Such a passing elevates the body rather than degrading it, as the body itself had been sanctified throughout the tzaddik’s lifetime.

Rabbeinu Bechayei^[12] explains similarly in more simpler terms: ordinary death occurs through the Malach HaMaves and therefore generates tumah, whereas the death of a tzaddik results from deveikus to the Shechinah, which has no tumah-producing effect. The idea is actually rooted in a passage in the Zohar,^[13] which says clearly that a Tzadik is free from the Malach HaMaves because of his toiling in Torah, and his death therefore doesn’t cause tumah.

It should be noted that while some Rishonim explain the hetter of tumas Kohanim regarding Rabbeinu Hakadosh through the principle of meis mitzvah, others, such as Rabbeinu Bechayei and the Zohar, explicitly attribute the hetter to the absence of tumah altogether for a Tzadik. According to this latter approach, it would indeed follow that Kohanim may visit the kevarim of tzaddikim, since no tumas meis exists there at all.

- [8] ויש להעיר שבהקדמת המחבר לספר שערי אפרים על הלכות קריאת התורה כתב בזה גופא לחלק בין שאר פסקים שיכול לעי בספרים, משא"כ הלכות קריאת התורה, ע"ש.
- [9] סדר שלישי אות א.
- [10] סי' י"ק ג.
- [11] בשו"ת יוסף אומץ סימן מז אות ד.
- [12] בעל המשנה למלך.
- [13] יו"ד סי' רמב ס"ק לה.
- [14] מערכת הה"א סי' לו, דפוס קה"ת ח"ח עמ' 3378.
- [15] להרה"ק ר' שמרי"ח נח מבאברויסק, מכתב בשבט"ס אות י. הובא בקובץ תפארת שמשון גיליון ז עמ' מד.
- [16] ישע"י מא ד.
- [17] מערכת הה"א אות י, שם עמ' א'תשכא.
- [18] אחר שהביא דברי המהרש"ק הובא בשו"ת נחלת שבעה סי' ג, מ"ש אל מחבר הנחלת שבעה וטוען שהוא שם לבו אל האחרונים ספר ט"ז וש"ך" וצריך לעשות הפוסקים ראשונים וש"ס עיקר, ע"ש.
- [19] ובשו"ת נודע ביהודה יו"ד מהד"ק סי' נה ד"ה ואני תמה כתב, ח"ל "ואני אין דרכי לשום עיון בתשובות האחרונים כמי זמננו ולא אפילו בקודמים לפנינו דור או שני דורות, ודי לנו בהעמיק עיונו בדברי התלמוד ופוסקים ראשונים והסמוכים להם עד הגיענו לבעלי שלחן ערוך אשר סדרו לנו שלחן מלא ברכת ה' ולא זולת זה בדברי תשובות שאחרים, שאין לנו להשען על הכרעתם יותר מעל הכרעותינו, וא"כ מה זה נבלה זמנים באריכות דבריהם." וע"ע שו"ת תורת חסד ח"א ריש סי' כט בהקדמתו לספרו.
- [20] תו"מ התועודיות תשמ"ז ח"ב עמ' 166.
- [21] ספר המאמרים מלוקט ע"ד ע"מ קפ, מאמר ד"ה כל ישראל אות ה.
- [22] ויש להעיר עוד בהמשך תרס"ו עמוד תו ואילך.
- [23] ח"ח סי' קד-קד אות ד.
- [24] נדפס בשו"ת גבורות אליהו יו"ד סי' צג אות ב.
- [25] ח"א סי' תקח אות מה.
- [26] ח"ח סי' קלד, ח"ב סי' קכב (בתשו' למי שהשיג על מ"ש בהקדמתו הנז' בפנים).
- [27] אות ד.
- [28] ע"ע שטענס זה מובא ג"כ בשם הגרי"ד סולוביצ'יק בספר נפש הרב עמ' לב והערה 50.
- [29] אודות הרב חנוך פדאוה בעל שו"ת חשב האפוד, פ"ה אות ט, ע"ע שם פ"ב אות קסה.
- [30] תו"מ חפ"ב עמ' 194.

Whether—and to what extent—this view may be relied upon in practice remains a matter of halachic debate. Although the Midrash is clear, some Rishonim^[14] write that such a chiddush would need to be brought in the Gemara to be adopted l’halacha. Others say^[15] that Eliyahu Hanavi was relying on the hetter of meis mitzva, and his response that talmidei chachamim don’t have tumah is not to be taken literal. Following this, the Pischei Teshuva^[16] cites the teshuvos Batei Kehuna (by Rav Yitzchok HaKohen Rappaport) who strongly opposes the practice of Kohanim visiting kivrei Tzadikim.

But the fact remains that many Kohanim did practice this as attested by the Batei Kehuna himself. The Chida^[17] brings this minhag, and unlike the Batei Kehuna, endorses it based on the Midrash above. The Bnei Yissaschar as well supports the minhag and testifies that Kohanim in Eretz Yisrael practiced it. Likewise, the Minchas Elazar^[18] permits it, though he raises a concern: who decides who is a Tzadik? But for kivrei avos, Tannaim Amoraim, Kohanim can certainly be lenient.

On the flip side, the Gra’s talmidim, both the Chayei Adam^[19] and the Pe’as HaShulchan^[20] considered the minhag a mistake and forbade their talmidim from practicing it.

- [1] דף קב, ג.
- [2] שם ד"ה אותו היום
- [3] מסכת ברכות (פ"ג ה"א)
- [4] בספר תורת האדם - ענין הכהנים
- [5] ה"ל אבל (פ"ג ה"י)
- [6] יורה דעה סימן שעד
- [7] שם
- [8] יורה דעה סימן שעד (סעיף יא)
- [9] ילקוט שמעוני משלי (רמז תקמ"ד), הובא בתוס' מס' ב"מ (קיד, ב ד"ה מהו
- [10] פרק יט (פסוק יב)
- [11] מצוה רסג
- [12] בספר כד הקמח (שער אהבת ה', בסופו)
- [13] פרשת וישלח (קסח, א)
- [14] ראה בספר אשכול חלק ב (עמ' קעה)
- [15] תוספות מס' ב"מ (שם)
- [16] יורה דעה סימן שעב (סק"ב)
- [17] בספרו פני דוד (בתחילת פי' וישלח)
- [18] חלק ג (סימן סד)
- [19] בסוף הקדמתו לשערי צדק
- [20] הלכות ארץ ישראל פרק ב (סימן יח)

Building or Enhancing a Place of Worship | Rabbi Baruch Fried, Dayan Bais Havaad

Working on a House of Avodah Zarah

Aside from the prohibitions of lifnei iver, facilitating a sin, mehaneh, benefitting idolatry, and the general prohibition of entering a place of idol worship, there is an additional prohibition specifically forbidding building or beautifying a house of idol worship.[1] There is a dispute among the Rishonim regarding whether this is limited to the exact place where the avodah zarah will be installed,[2] or if it extends to the entire building.[3] Many Poskim rule stringently and forbid constructing any part of a place of idolatry.[4] Furthermore, one may not even sell objects to an entity of avodah zarah that will be used to beautify their building.[5] For example, one may not sell light fixtures or carpeting to a church, and he certainly may not install them. If these objects are standard products and not something that adds beauty, one is technically allowed to sell them but may not install them.

In all cases where it is forbidden for a Jew to build for or sell to an avodah zarah entity, it is also forbidden for his non-Jewish worker to do so on his behalf.[6]

Mentioning the Name of Avodah Zarah

A Jew may not mention the name of an avodah zarah, such as by telling his friend to meet him near such-and-such avodah zarah. [7] This includes saying the name of an idolatrous holiday if it consists of the name of the idol itself. For example, one should not tell a non-Jew that he will lend him money until the holiday of such-and-such.[8] An exception is if the idol's name has become synonymous with something else while the idol itself has been forgotten, such as the names of certain days of the week or planets.[9]

It is proper to make a mockery out of things related to avodah zarah. For example, when mentioning the name of an idol, one should change the name in a way that demeans it.[10]

[1] Avodah Zarah 16a
 [2] Rashi ad loc.
 [3] Tosafos AZ 16b s.v. Bimusaos
 [4] Taz Y.D. 143:4, Gra Y.D. 143:6
 [5] Taz Y.D. 143:2
 [6] Maharam Shik Y.D. 153
 [7] Sanhedrin 63b
 [8] Darkei Teshuvah Y.D. 147:3
 [9] Bais Yitzchak Y.D. 1:152
 [10] Avodah Zarah 46a

In partnership with the Bais Haavad's Yorucha Program
 learn more about Yorucha visit yorucha.org

Is Purchasing an “Indian Hair” Sheitel a Problem of Providing Funding for Avodah Zarah?

Question: Most of us remember the controversy about the hair of Indian-hair sheitels, and if it is considered “takruvos avodah zarah” or not. According to what we have previously stated, we can ask why this question is even relevant. We said that it is forbidden to buy merchandise from a house of avodah zarah if this provides revenue to fund their activities. Why wouldn't buying an Indian-hair sheitel, which provides revenue for a house of avodah zarah, be forbidden for that reason?

Answer: There is a very popular beer called Trappist Beer, which is produced by monks in a monastery and used to fund the monastery's activities. It is sold in many Jewish stores. I was bothered about why this wouldn't be considered providing benefit for avodah zarah until I saw a teshuva from Rav Elyashiv zt"l, in which he explains that the problem of providing funding for a house of avodah zarah would only apply when someone buys something directly from the church. In the case of the beer, the customer is purchasing it from a middleman, not from the actual monastery. The monastery has already been paid, and when a Jew buys the beer from a store he is not actually giving them anything. Although it could be argued that a customer does benefit the monastery in the fact that if there were no customers the middlemen wouldn't buy any beer from them, Rav Elyashiv maintains that if one isn't directly giving money to the house of avodah zarah, he is not considered to be benefitting them.

The same reasoning would apply to the sheitels. If one purchases them from a retailer, rather than from the church itself, the prohibition of giving revenue to a house of avodah zarah would not apply and the only relevant question would be whether these sheitels are considered takruvos avodah zarah or not.

Is a Contractor Permitted to Build a Church?

Question: A Jewish man works as a contractor, and a church wants to hire him to build them a new building. Is he allowed to do this?

Answer: The Poskim rule, based on the Gemara in Avodah Zarah, that one may not build a house of avodah zarah. This means that a contractor cannot do it and he can't allow his company to do it.

We previously discussed the case of an architect who is hired to draw up plans for a church and said in the name of Rav Moshe Feinstein that although it is technically permitted, it is inappropriate for a Jew to be involved with such things.

The Taz adds that it is also forbidden to install windows in a church. This means that one may not build any part of it. I once saw a teshuva that permitted sending in a non-Jewish worker to do small repair jobs, as those are not considered “building”, but larger jobs, such as putting in a new roof, may be considered to be like rebuilding the church, and would be prohibited.

Is It Permitted to Sell Windows to a Church?

Question: We said that one is not allowed to install windows in a church. What if someone sells windows? Is he allowed to sell them to a church without doing the installation himself?

Answer: In addition to the halacha forbidding a Jew to build a church, one is also not allowed to beautify a church. This prohibition includes selling something to a church – such as decorative candles – that would be used to make it beautiful. The Chazon Ish seems to say that this is a *takanah* connected to the decree prohibiting a Jew from providing any benefit to a church.

Selling products that don't add any beauty or grandeur to the building, such as drywall, would probably be permitted. It would, however, be forbidden to sell to a church anything that would add to its beauty, such as nice light fixtures or carpets.

It would also be permitted to sell items such as regular paper goods to a church. Whether or not this is an appropriate thing to do is a matter one should discuss with his Rov if the question comes up.